

ASESBAŞI

Yeniçeri ağa bölüklerinden
birini teşkil eden aseslerin âmiri.

Ases, kelime olarak Arapça *asse* (عس) fiil kökünden ism-i fâil olup "bekçi" anlamına gelen "âss"ın çoğuludur. Hz. Peygamber zamanında ashapattan bazılarının bekçi olarak görevlendirildiği bilinmekle beraber sürekli bir görev olarak ilk defa Hz. Ebû Bekir zamanında Abdullah b. Mes'ûd gece bekçiliğine getirilmiştir. Hz. Ömer halifeliği zamanında gece bekçiliğini bizzat kendisi yapar, yanında bazan âzatlısı Eslem'i bazan da Abdurrahman b. Avf'ı bulundururdu. Daha sonraki İslâm devletlerinde bekçilik görevi genel asayiş ve emniyet teşkilâtı (şurta*) içinde mütalaa edilmiş ve bu teşkilâtın başındaki kimse için de çeşitli ülkelerde sâhib'ûş-surta, sâhib'û'l-medîne, sâhib'û'l-ases, hâkim ve arîf gibi isimler kullanılmıştır (Kettânî, I, 292-294, 356-359; Atar, s. 175).

Osmanlılar'da asesbaşılık muhtemelen Fâtih zamanında kurulmuş, daha sonra ağa bölüklerinden birini teşkil etmiştir. Bölük kumandanı olarak ocak içindeki askerî görevi dışında, şehrin özellikle geceleri inzibat ve asayişinden mesul olan asesbaşı, Ağakapısı'nda devamlı bir kapı kethüdâsı (emir eri) bulundurur, yeniçeri ağası ile irtibatını bu nefer vasıtasıyla sağlardı. Belli bir odası bulunmayan asesbaşının görevleri ocak içinde ve dışında olmak üzere ikiye ayrılırdı. Ocak içindeki idamlar mutlaka onun tarafından infaz edilirdi. İnfazın yapılacağı gün, yanında aseslerle idam mahallinde hazır bulunur ve düzeni sağlardı. Ağa Divanı'nda katline karar verilen suçlu asesbaşıya teslim edilir ve idamı genellikle Baba Câfer Zindanı'nda gece yarısı gerçekleştirilirdi. Hapishaneler **subaşı*** ile asesbaşının gözetimi altındaydı. Asesbaşı, merasimlerde ve kapıkulu askerlerinin sefere çıkışları sırasında düzenlenen törenlerde 500 kadar maiyetiyle güzergâhın iki tarafını tutar ve asayiş sağlardı. Vezîriâzam divanındaki hizmetlerinin yanı sıra vezîriâzamin şehir içi devriye gezilerinde, yanında aseslerle ona refakat ederdi. Cuma namazına giderken sadrazamın geçeceği yollar da inzibatı sağlamak da yine onun görevleri arasındaydı. İstanbul'da iki asesbaşı vardı ve bunlardan Galata civarından sorumlu olanın rütbesi daha aşağı idi.

Asesbaşı ve aseslerin dış görevlerinin en önemlisi nöbetleşe olarak çarşı ve pazarlarda, mahallelerde, bilhassa şüpheli yerlerde geceleri dolaşmaktı. Bu sırada görevli asesler zanlıları yakalarlar, suçu sabit olanları ya yeniçeri kulluklarında (karakol) dayakla cezalandırırlar veya ilgili makama gönderirlerdi. Aseslerin tutma, kapma, vurma, asma, basma ve "kayd ü bend" gibi ihtisas erbabı vardı. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâreti zamanında asesbaşı olan Zülfikar Ağa'nın 4000'den fazla suçluyu kendi eliyle öldürdüğü nakledilmektedir. Gündüz zâbitası subaşıya aitse de daha sonra bu iki görevlinin iş birliği yaptığı anlaşılmaktadır.

Taşrada Şam, Halep, Mardin, Kilis, Erzurum, Kütahya, Musul, Diyarbakır, Edirne, Selânik, Tırhala, Niş, Bosna, Sofya, Trablusşam, Budin, Cezayir gibi yerlerde de asesbaşı ve asesler bulunur, bunlar kolluk hizmetleri görürken halktan belli miktarda para alırlardı. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Esad Efendi, nr. 587, vr. 103^b) bir yazma mecmuada bulunan "kânûn-i asesân"a göre, dükkânların her biri ayda birer akçe "resm-i asesiyeye" vermek zorundaydı. Subaşılardan gece aldığı zâbita cezasının belli bir oranı asesbaşıya ait olup bunlardan başka bu görevliler kömür ve odundan, meyhanelerden, evlenenlerden de ücret alırlardı. Hatta Evliya Çelebi'ye göre subaşı ve asesbaşılar hırsız ve yankesicilerden de vergi tahsil ederlerdi. Miktarları farklı olmak üzere aynı kurallar taşrada da geçerliydi. XVI. yüzyıl sonlarında asesbaşılara da timar verilmeye başlanmıştır.

Bulunduğu yerin kadısının denetimi altında çalışan asesbaşının tayinini kadının teklifi üzerine padişah yapardı.

Asesbaşının özel bir kıyafeti vardı. Başına yeşil çuhadan yapılmış çatal bir ka-

lafat, sırtına Zağra yakalı ve yeşil kaplı divan kürkü, altına beyaz çakşır, ayağına ise sarı yemeni giyerdi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 3, s. 519; nr. 4, s. 4, 156; nr. 6, s. 61; nr. 19, s. 174; BA, KK, Ruus, nr. 208, s. 12, 32, 33, 74; nr. 209, s. 47, 57, 89, 115, 125; nr. 210, s. 162, 177, 225; BA, Ali Emîrî-III. Murad, nr. 54; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 517-519; d'Ohsson, *Tableau général*, VII, 167, 319; *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, I, 884, 886, 900-902, 911, 954; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâttüb'ü'l-idâriyye*, I, 292-294, 356-359; Barkan, *Kanunlar I*, s. 43, 69, 70, 134-135, 162-163, 164, 173, 179, 239, 400; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 170, 358, 397; a.m.f., *Merkez - Bahriye*, s. 21, 139, 141-142, 285-286; a.m.f., *Medhal*, s. 259, 404; Hikmet Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Ankara 1946, s. 69, 70-71; Halim Alyot, *Türkiye'de Zabita*, Ankara 1947, s. 62-63; Bowen, *Islamic Society and the West*, Oxford 1950, I, 119, 324-326; R. Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1967, s. 59-61; Saadet Rusçuk, *XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Asesbaşılık Müessesesi* (lisans tezi, 1971), İÜ Ed.Fak. Tarih Seminer Kitaplığı, nr. 1790; Pakalın, I, 93-94; Nicoara Beldiceanu, *Recherche sur la Ville ottomane au XV^e Siècle*, Paris 1973, s. 51, 113-115, 268, 290; Fahrettin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Ankara 1979, s. 175; Bahâeddin Yediylidiz, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s. 161; TA, III, 442; *İst.A*, II, 1097-1098; R. Le Tourneau, "Asas", *El²* (Fr.), I, 707-708.



ABDÜLKADİR ÖZCAN

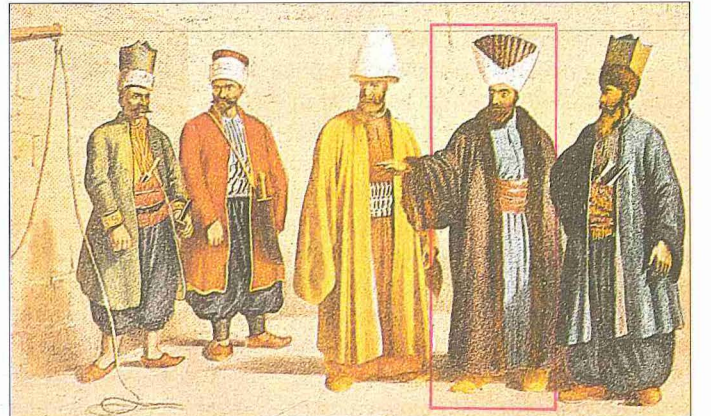
ASGAR

(الأصغر)

Kıyasta kapsamı daha küçük olan ve sonucun öznesini oluşturan küçük terimi ifade etmek üzere klasik mantıkta kullanılan bir istilah (bk. KIYAS).

ASHAB

(bk. SAHÂBE).



Asesbaşı